

BIJDRAGE

CHRIS CEUSTERMANS

EMMANUEL DE BOMS BURGERLIJKE ONGEHOORZAAMHEID EN DE VERNEDERLANDSING VAN DE BURGERWACHT

Tot de Eerste Wereldoorlog was de Burgerwacht in België een van de symbolen bij uitstek van de jonge natie. Zoals in andere maatschappelijke domeinen, leidde de overheersing van de Franse taal er tot toenemende spanningen. In vergelijking met het gerecht en onderwijs, duurde het erg lang tot de Nederlandstaligen in de Burgerwacht taalrechten verkregen: tot de zogenaamde 'taalwet Heuvelmans' van 9 september 1897. De rol van schrijver en *Van Nu en Straks*'er Emmanuel de Bom (1868-1953) is daarbij weinig gekend. De Bom lag nochtans na een actie van burgerlijke ongehoorzaamheid en gevangenisstraf aan de basis van vernederlandsingscampagnes van de Burgerwacht in 1895-1896.¹ Op basis van De Boms persoonlijk archief en via krantenberichten reconstrueren we de in die tijd geruchtmakende zaak 'De Bom versus Burgerwacht'.

^ Emmanuel de Bom, 1893.
[Antwerpen, Letterenhuis]

— 1 In *Schets eener geschiedenis der Vlaamsche beweging* van P. Fredericq wordt naast het proces van Prosper Matton op p. 152 ook een algemene paragraaf aan de actie van De Bom gewijd.

PROLOOG: DE BURGERWACHT, SYMBOOL VAN DE BELGISCHE NATIE

Hoewel de Burgerwacht tijdens de eerste negentig jaar van de Belgische staat heeft bestaan, is die instelling vandaag grotendeels vergeten. Dit heeft ongetwijfeld te maken met het feit dat de Burgerwacht al tijdens zijn bestaan gedurende lange periodes op een laag pitje stond. Dat het nog wachten is op een omvattende studie naar het fenomeen Burgerwacht in België, zal niet tot de bekendheid van die instelling hebben bijgedragen.² Toch is de Burgerwacht eng vervlochten met het ontstaan van de Belgische staat. Toen er na de opvoering van 'La Muette de Portici' op 25 augustus 1830 in Brussel onrust heerste, ging de burgerij over tot de oprichting van een Burgerwacht. Die Burgerwacht was aanvankelijk bedoeld om have en goed van de rijkere burgers te beschermen in tijden van sociale spanningen. Al na enkele dagen werd de Burgerwacht, geleid door notabelen als Emmanuel van der Linden d'Hoogvorst, een machtsfactor voor een bredere anti-Hollandse afscheidingsbeweging van anti-orangistische liberale en katholieken. Het waren de leiders van de Brusselse Burgerwacht die, getooid in sjerpen met de Brabantse kleuren, begin september 1830 onderhandelden met de naar Brussel opgetrokken Nederlandse prinsen.³ Ook toen het eind september in en rond het Warandepark tot een confrontatie kwam tussen de Hollandse troepen van Koning Willem en vanuit het hele land samentroepende opstandelingen, was de Burgerwacht een van de pijlers van het gewapend verzet.

Het 'voorlopig bewind' dat na de terugtocht van de Hollanders de nieuwe natie zou voorbereiden, bestond uit onder meer uit leiders van de Burgerwacht zoals Van der Linden d' Hoogvorst en Charles Rogier. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in die woelige en onzekere maanden de Burgerwacht door de aanvoerders van de natie in wording naar voren geschoven werd als sterke arm die het revolutionaire machtsvacuüm moest vullen.⁴ Al op 26 oktober keurde het voorlopig bewind een besluit goed waarbij de Burgerwacht werd gelegaliseerd en uitgebreid over het Belgische grondgebied.

Op 31 december werd in een Burgerwachtwet bepaald dat alle burgers tussen 21 en 50 jaar dienst moesten nemen bij de wacht. Die Burgerwacht ademde in principe de geest uit van een 'burgerleger'. Bataljons en compagnies werden plaatselijk samengesteld met burgers uit dezelfde buurten om de samenhang te versterken. De dienstplichtigen moesten hun uniform bekostigen uit eigen zak. Het voorlopig bewind had

² *La garde civique depuis 1830* (Brugge, 1881) is een overzichtswerk over de burgerwacht, zij het tot het jaar 1881. Ook een goede bron is: R. Coenen, De Antwerpse Burgerwacht in de uitoefening van haar taak, 1830-1920, in: *Belgisch tijdschrift voor militaire geschiedenis*, 1971. De leemte van een overkoepelende historische studie moet echter ingevuld worden door het in voorbereiding zijnde doctoraat van Piet Veldeman over de Burgerwacht in België.

³ E. Witte, *De constructie van België- 1828-1847*, Tielt, 2006 pp. 57-67. Zie ook: H. Pirenne, *Geschiedenis van België. Deel 6. De Fransche verovering. Het Consulaat en het Keizerrijk. Het Koninkrijk der Nederlanden. De Belgische omwenteling*, Gent, 1930, pp. 385-420.

⁴ M. Reynebeau, *Een geschiedenis van België*, Tielt, 2003.

- ^ De 1ste compagnie van het 2de legioen van de Antwerpse Burgerwacht in 1892. De Bom staat op de tweede rij, derde van links, voor de zuil, met zijn rechterhand in zijn vest. [Antwerpen, Letterenhuis]

baron van der Linden d' Hoogvorst als opperbevelhebber benoemd, maar de officieren werden verkozen door hun 'gelijken'.⁵ De Burgerwacht werd in de Belgische Grondwet van 7 februari 1831 verankerd als één van de staatsdragende instellingen.⁶

De wetswijzing van 1835 voorzag het betalen van voldoende belasting als bijkomende voorwaarde om tot officier van de Burgerwacht te worden verkozen. De leidinggevende posities in de Burgerwacht lagen zo in handen van de maatschappelijke elites, die in die tijd vooral Franstalig waren. De bevelvoering en de interne communicatie gebeurden grotendeels in het Frans - ook al wegens het principe van de eenduidigheid van bevel. Bij de bevolking in de steden en gemeenten waar Burgerwachten moesten worden opgericht en de dienstplichtingen tien of meer (voornamelijk) zondagochtenden per jaar werden opgetrommeld voor training, waren die allesbehalve populair. Niet alleen stonden vele burgers niet te springen om op eigen kosten voor koning en vaderland te paraderen of om bij onrust de roerige menigten te kalmeren. Ook de op vele plaatsen door en door Franstalige bevelvoering wekte meer wrevel naargelang het Vlaamse zelfbewustzijn toenam in de tweede helft van de negentiende eeuw.⁷ Soms leidde dit tot protestacties zoals die van Prosper Matton. Die had in 1885 tijdens een oefening van de Gentse Burgerwacht geweigerd het woord 'tegenwoordig' in het Frans uit te spreken en was daarom door zijn militaire oversten aangeklaagd. De tuchtraad sprak Matton vrij, waarna die door zijn aanhangers triomfantelijk door Gent werd gedragen. De militaire hiërarchie ging in beroep bij het Brusselse Verbrekingshof, maar moest een tweede keer het onderspit delven.

Na de actie van Matton in 1885 werd de vernederlandsing van de Burgerwacht in Vlaanderen geëist in het manifest voor 'De Rechten van Vlaming', goedgekeurd op de Algemene Vlaamse Landdag van 1889 te Antwerpen; een in de media fel opgemerkte bijeenkomst georganiseerd door de Nederduitse Bond en de opkomende Vlaamse studentenbewegingen.

EMMANUEL DE BOM VERSUS DE BURGERWACHT

Toen Emmanuel de Bom op 4 februari 1890, een aantal maanden na die Vlaamse Landdag zijn wapen en uitrusting als Garde Infanterie ontving, kreeg hij hiervan alleen een ontvangstbewijs in het Frans voor '*l'armement portant le n° 1451*'.

— 5 W. Van Geet, *De Burgerwacht van Antwerpen*, Antwerpen, 1981.

6 Artikel 122 van de grondwet van 1931.

7 De Burgerwacht en de taalkwestie in Vlaanderen komt aan bod in diverse lokale studies over de Burgerwacht: W. Van Geet, *De Burgerwacht van Antwerpen*, Antwerpen, 1981; L. Lievens, Enkele aspecten van de Gentse burgerwacht, in: *Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, LII, 1998. Over de Burgerwacht in Brugge: A. Van den Abeele, Een episode uit de geschiedenis van de Brugse Burgerwacht, in: *Brugs Ommeland*, 1981, pp. 135-153.

Stadsambtenaar De Bom werkte in die tijd aan zijn carrière als schrijver. Hij vertoefde in de liberale kringen van zijn beschermheren zoals de journalist-cultuurambtenaar Max Roose en dichter Pol de Mont, met wie hij actief was in het Vlaams Taalverbond. Die was in 1887 opgericht als liberale tegenhanger van een te katholiek bevonden Koninklijke Vlaamse Academie.⁸ Op 25 april 1890 schreef De Bom als secretaris van de Antwerpse afdeling van het Vlaams Taalverbond aan De Mont:

"Ik kan onmogelijk e[erstkomende] Donderdag naar onze vergadering komen: ik heb... 't genoeg bij de edele burgerwacht ingelijfd te zijn en alle 8 dagen (nu nog maar gedurende 2 weken echter) des donderdags avonds van 9 tot 11, is het verplichtende oefening."⁹

De Boms ironie over de 'edele burgerwacht' is niet verwonderlijk. In Antwerpen werden de leden van de 'gardeciviek' smalend 'de Jefkes' genoemd, vooral befaamd om hun hoge hoeden met hanenveer en hun legendarisch gebrek aan discipline.¹⁰

De Bom schreef al vanaf 1887 proza en journalistiek voor lokale bladen. Hijzelf had zijn middelbaar onderwijs nagenoeg uitsluitend in het Frans moeten volgen.¹¹ De Vlaamse ontvoogdingsstrijd lag hem nauw aan het hart en De Bom zou begin jaren negentig een trouw bezoeker worden van de Nederlandsche Taal- en Letterkundige congressen. Daar leerde hij in 1890 August Vermeylen kennen met wie hij in 1893 *Van Nu en Straks* oprichtte. Dit fin-de-siècle-blad luidde het begin in van de moderne 'Vlaamse' literatuur. Legendes zoals Stijn Streuvels, Karel van de Woestijne, Herman Teirlinck of Cyriel Buysse dankten de start van hun carrière aan *Van Nu en Straks*.

8 W. Rombauts, *De Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde (1886-1914)*, 2 dln., Gent, 1979-1981, pp. 92-93.

9 Letterenhuis Antwerpen B708/326: Brief van De Bom aan Pol de Mont, 25 april 1890.

Alle aangehaalde brieven van De Bom en processtukken bevinden zich in het deelarchief van Emmanuel de Bom onder identificatiecode B 708/574 in het Letterenhuis te Antwerpen, tenzij anders aangegeven.

10 J. Willems schetst op p. 74 in zijn *De parochie van miserie* een beeld van de perceptie van de Burgerwacht door de bevolking: "Met behulp van nestels en koorden worden moedwillige buiken in te smalle vesten gewrongen. Te korte broeken beschermden de billen van de eigenaar, zolang hij zich met overleg wist te bukken. Het sprak natuurlijk vanzelf dat niet één 'jef' er ooit aan dacht een tweede uniform te kopen, al moest hij twintig jaar dienst kloppen. Geen tien meter buiten het velodroom waren ze de vriendelijke verzoeken van de officieren en hun plechtige beloften al rats vergeten. Ze zongen en floten met de muziek mee, alsof het een groep mezenvangers was, tot grote ergernis van de oversten, die bij zulk spektakel hun prestige inboetten."

11 "En, dat toenmaals alles (met als gedeeltelijke uitzondering, den leergang van 'langue flamande') daar in 't Fransch gebeurde, zal niemand verwonderen (...)", schreef De Bom daarover in zijn jeugdherinnering *Mijn vriendje, de jonge Jood Ben*, Arnhem, 1938.

Daarnaast publiceerde De Bom in 1893 ook de eerste Vlaamse studie over Hendrik Ibsen en probeerde hij diens toneelwerk in Vlaanderen op de planken te krijgen.¹² Vooral de figuur van de weerbarstige dokter Stockmann uit *De vijand des volks*, die het omwille van een gewetenskwesitie compromisloos tegen alle plaatselijke notabelen opneemt en daaraan ten onder gaat, fascineerde De Bom. De Bom was een van de figuranten die bij de eerste *De vijand van het volk*-opvoering in 1894 te Antwerpen in de oude Cirkusschouwburg samen met andere flaminganten zoals Marten Rudelsheim luidkeels 'awoert' naar de door de gevestigde machten in het nauw gedreven dokter Stockmann mocht schreeuwen.¹³

Toen De Bom zich in 1895 'Stockmanns-gewijs' verzette tegen de Franstalige bevelvoering van de Burgerwacht was hij niet meer de onbekende stadsambtenaar, maar een vertegenwoordiger van de jonge generatie die het romantisme inruilde voor anarchisme en sociale volksontwikkeling, zonder de Vlaamse bevoegenheid te verliezen. Het was echter niet alleen zijn snelle intellectuele en maatschappelijke ontwikkeling die De Bom in opstand deed komen. Twee maanden voor zijn botsing met de Belgische staat, was de Duitse, zwervende migrante en cafézangeres die hem al sinds begin 1891 obsedeerde en met wie hij een destructieve knipperlichtrelatie onderhield, eenzaam in het Antwerpse Stuivenbergziekenhuis gestorven aan tbc. Haar treurige dood maakte op De Bom zo'n indruk dat hij over hun relatie in 1898 de roman *Wrakken* zou publiceren - door velen beschouwd als de eerste Vlaamse psychologische stadsroman.

In zijn terugblik op het conflict met de Burgerwacht schreef De Bom dat hij in de breekbare toestand waarin hij zich die weken bevond aanvankelijk het woord 'vier' uitsprak zonder er veel erg in te hebben.

"Toen kwam een hoog schraal meneer, met rosse snor, hooggezeten op een paard, voor me stilstaan, en ik zag allerlei zenuwachtig gedoe en hevig armgezwaai van onthutste officieren, wanhopige blikken gingen naar mij, die mij echter niet konden verteederen. (...)

'Quel est le garde qui ne veut pas répondre en français (...) Les règlements prescrivent de répondre en français, vous répondrez donc en français. Capitaine, faite numéroter vos hommes.'(...)"¹⁴

12 E. de Bom, *Henrik Ibsen en zijn werk*, Gent, 1893.

13 E. Van Offel, *Antwerpen 1900*, Antwerpen, 1950, p. 79.

14 E. de Bom, Een bezoek aan 's levens zelfkant, in: *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 26 oktober 1912, p. 2. De tekst is ook opgenomen in *De Boms Het Levende Vlaanderen*, Amsterdam, 1917, p. 310.

^ Tekening van het Taalverbond door Henry Luyten, 1890. V.l.n.r.: Emmanuel Rosseels, Emmanuel de Bom, Max Rooses en F. van Steenweghen. [Antwerpen, Letterenhuis]

De Bom bleef halsstarrig 'vier' antwoorden. De verhitte speech van de kapitein deed hem niet van gedacht veranderen:

"Vous êtes flamingants. C'est bon. C'est très bon, Messieurs. Nous sommes flamingants aussi, et plus que vous, peut-être. Mais il faut être raisonnable, car vous me faites toujours penser aux grenouilles qui demandent un roi."

Daarna moest hij zijn wapen neerleggen en werd hij huiswaarts gestuurd. Op 24 mei 1895 kreeg De Bom een ééntalig briefje waarin hij opgevorderd werd om naar *l'état major* te komen en zijn dienst vanaf 26 mei te hernemen. Dat De Bom zich gemeld heeft bij de generale staf is onwaarschijnlijk. In elk geval werd hij op 8 juni voor de tuchtraad van de Burgerwacht gedaagd. Ondanks de verdediging van de advocaat en liberaal politicus Louis Franck, veroordeelde deze De Bom tot een boete van 30 frank. Die veroordeling deed een storm van protest oplaaien. In liberale kranten als het *Volksbelang* en *De Koophandel* verschenen de dagen nadien heel wat verontwaardigde artikels met koppen als '*un, deux, trois, VIÉR!*' In *De Koophandel* stelde men: '*De zaak van den Heer De Bom is geen persoonlijke zaak: zij is die van alle Vlamingen!*'¹⁵

Ook in kranten van andere strekkingen zoals de katholieke *Gazet van Antwerpen* verschenen koppen als '*Straf om Vlaamsch te spreken*'.¹⁶ De verontwaardiging over De Boms veroordeling oversteeg in Vlaanderen de levensbeschouwelijke grenzen.

VLAAMSE MOBILISATIE TEGEN TAALTOESTANDEN IN DE BURGERWACHT

De volgende weken werd er in de Vlaamse beweging voor De Bom gemobiliseerd. Op 17 juni 1895 lanceerde de toenmalige Vlaamsche Wacht een nationale petitie van de Burgerwachters naar de Wetgevende Kamers met het verzoek de wetgeving aan te passen. Op die avond organiseerde De Vlaamsche Wacht een meeting waarop Flor Peeters, samen met Florimond Heuvelmans, pleitte voor de oprichting van een 'steun-comité' en een netwerk van Vlaamse advocaten die gratis burgerlijk ongehoorzame burgerwachters zouden bijstaan. Bovendien zou men Vlaamse volksvertegenwoordigers aanzetten om druk uit te oefenen op de bevoegde minister om het principe 'Vlaams in Vlaanderen' wettelijk te laten vastleggen.¹⁷ Peeters en Heuvelmans waren Antwerpse voortrekkers van de Nederduitse Bond, die in de geest van de oude, antimilitaristische Meetingpartij, katholieke en liberale flaminganten wilden laten samenwerken voor de Vlaamse zaak.

¹⁵ *De Koophandel*, 11 en 12 juni 1895.

¹⁶ *Gazet van Antwerpen*, 11 juni 1895 en *Volksbelang*, 8 juni 1895.

¹⁷ Verslag van die vergadering, in: *De Koophandel* en *Le Matin* van 19 juni.

Ook het Antwerpse bestuur van de Liberale Vlaamsche Bond lanceerde, onder voorzitterschap van Max Roosees, een petitie om de bevoegde minister Schollaert onder druk te zetten. Die was in de toenmalige regering van Jules de Burlet bevoegd voor Binnenlandse Zaken, waaronder (in vreedstijd) het toezicht op de Burgerwacht viel.

De Bom vertikte het om de boete van 30 frank te betalen en ging in beroep bij het verbrekingscomité. Louis Franck stuurde op 18 juni een brief aan de befaamde Franstalige pleiter en progressief kunstpromotor Edmond Picard met de vraag hem als advocaat bij te staan. *“Mon cher ami; tout à votre disposition”*, schreef Picard in grote, rode letters bovenaan op Francks verzoek.¹⁸

Edmond Picard was als promotor van onder meer de moderne schilderkunst en schrijvers zoals Emile Verhaeren en de groep rond het blad *La Jeune Belgique* niet alleen een artistiek medestander van *Van Nu en Straks*'ers als De Bom. Als kersvers senator voor de Belgische Werkliedenpartij kon hij progressieve Franstalige politieke kringen sensibiliseren voor de kwestie die De Bom aankaartte.

De Bom legde in een brief van 21 juni 1895 aan Gustaaf De Roey, voorzitter van De Vlaamsche Wacht en sociaalvoelend katholiek politicus, uit waarom hij de zaak op de spits wilde drijven:

*“Propaganda metterdaad, kan men dit noemen, daartegen zijn alle woorden ijdel. Woorden werden er genoeg gesproken, men mag nu daden eischen. Dit geldt niet slechts voor den bijzonderen strijd, den nationalen herwordingsstrijd van een volk, zeker hoogst eerbiedwaardig, maar, in breederen zin, voor den algemeenen strijd tot sociale ontvoogding.”*¹⁹

De Bom bereidde op dat ogenblik samen met August Vermeylen en de Franstalige anarchist Jacques Mesnil de tweede reeks van *Van Nu en Straks* voor. Daarin zouden het anarchisme en de sociale strijd nog meer nadruk zouden krijgen, onder meer in Vermeylens befaamde 'Kritiek der Vlaamsche Beweging' die in het eerste nummer van 1896 verscheen. In De Boms brief aan de Vlaamsche Wacht vindt men dezelfde link tussen de arbeidersstrijd en de Vlaamse ontvoogding:

“Men wil u een vreemde taal opdringen: verzet! Arbeiders, door nood tot 't uiterste gedreven, staan op; men beveelt u op hen neer te sabelen: verzet!”

¹⁸ Brief van Louis Franck aan Edmond Picard, 18 juni 1895.

¹⁹ Brief van De Bom aan Gustaaf De Roey, 21 juli 1895.

Op 8 en 14 augustus 1895 komt de zaak De Bom voor het Verbrekingshof, of la 'Cour de Cassation' zoals aangeduid op de eentalige Franse brieven van de tuchtraad aan De Bom. Louis Franck en Edmond Picard zetten bij de verdediging vooral in op artikel 23 van de grondwet dat voorzag in het vrij gebruik van taal door de Belgische burger. Franck beëindigde zijn pleidooi met een oproep om geen man te straffen enkel en alleen omdat die zijn eigen taal spreekt.²⁰

De advocaat-generaal stelde dat de zaak De Bom een tuchtzaak binnen een militaire context is; de relatie tussen een burgerwacht en zijn militaire overste. Daarbij was volgens de advocaat-generaal het besluit van 27 oktober 1880 van toepassing dat bepaalde dat het Frans de taal was waarin orders aan de landmacht werden gegeven. De Bom verloor de zaak maar weigerde nog steeds zijn boete te betalen. De tuchtraad van 18 december 1895 veroordeelde hem uiteindelijk tot drie dagen gevangenisstraf.

DE BOM NAAR DE CEL

Op een koude februaridag in 1896 werd De Bom door een collega-'gardeciviek' naar de gevangenis in de Begijnenstraat van Antwerpen geleid om de drie gevangenisdagen uit te zitten. In zijn terugblik op de zaak van 1912 schrijft hij dat hij zich voorzien had van een Franse vertaling van *Don Quichotte*, een doos sigaren, een fles wijn en veel schrijfpapier om de gevangenisdagen door te komen. *Don Quichotte* werd meteen in beslag genomen. De wijn en de sigaren niet, zodat hij al gauw ietwat roezig en beneveld in de cel zat te schrijven. Tot zijn verbazing ging de deur van zijn cel open en kwam een bewaker op zijn schouder tikken: "Gardeciviek, newaar? Vlaamsch gesproken, hé? Verdorie, groot gelijk gehad, zulle! Liever sterven as betalen!"²¹

Een gemaskerde gevangene bracht hem rookvlees. De griezelige kap die de man over het hoofd moest dragen, prikkelde niet meteen De Boms eetlust. Toen er in de cel naast hem iemand ijzingwekkend begon te schreeuwen, kreeg De Bom het helemaal moeilijk. Sigaren, wijn en rookvlees smaakten hem niet meer. Gelukkig voor hem, werd hij nog diezelfde avond door de gevangenisdirecteur in vrijheid gesteld. Over de reden waarom De Bom al na één dag naar huis mocht, zijn er geen bronnen te vinden. Ook De Bom gist in zijn terugblik uit 1912 naar de reden van die plotse vrijlating. Wilden de Belgische overheden voorkomen dat De Bom een 'martelaar' werd en de zaak nog meer ophef zou veroorzaken? Was het een tussenkomst van De Boms liberale beschermheren in het Antwerpse stadsbestuur?

²⁰ *Journal des Débats*, 9 augustus 1895.

²¹ E. de Bom, Een bezoek aan 's levens zelfkant, in: *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 26 oktober 1912, p. 2.

Aanvankelijk leek het erop dat de actie van De Bom niet veel zou uithalen. De katholieke minister Schollaert diende een aantal maanden later een wetsontwerp in over de herinrichting van de Burgerwacht. De katholieke regering wilde meer greep krijgen op de als 'liberaal' beschouwde burgerwacht via een sterkere centrale aansturing van het toen 45 000 man tellende korps. Ook moesten de recruten een strengere militaire training 'genieten'. De Burgerwacht werd zo gemilitariseerd. Het woelig klimaat met de grote werkstakingen voor algemeen stemrecht van 1893 zal daaraan niet vreemd geweest zijn.²²

De nieuwe, organieke wet voorzag geen regeling voor het gebruik der talen. Heuvelmans – in 1895 betrokken bij de campagne tegen De Boms veroordeling – en de befaamde katholieke taalvoorvechter Edward Coremans legden een amendement voor op de zitting van 20 juli 1897: het zogenaamde 'artikel 137' waarbij de Burgerwacht werd onderworpen aan de taalwet van 22 mei 1878 en er dus in Vlaanderen in het Nederlands moest gecommuniceerd worden.²³

Tijdens de bespreking van de wet op 29 juli maakte minister Schollaert bezwaar tegen het feit dat alle bevelen in Vlaanderen in het Nederlands zouden moeten worden gegeven en verdedigde het principe van 'eenheid van bevel'. Om de absurditeit van dit principe aan te tonen, verwees Coremans tijdens deze parlementaire discussie naar De Boms 'quatre'-kwestie. In die zitting van 29 juli werd het Voorstel van Heuvelmans echter verworpen. Op 3 augustus diende Heuvelmans het voorstel opnieuw in. De indieners waren ditmaal beter voorbereid en pareerden de kwestie van de noodzaak van 'eenheid van bevel' onder meer met het voorbeeld van Wellington die tijdens de Slag bij Waterloo niet zonder succes een leger in het Engels, Duits en Nederlands beval. Enkele parlementairen pruttelden nog tegen, onder meer met het argument dat als Congolezen bevelen in het Frans kunnen leren, de Vlamingen dat ook zouden moeten kunnen. Maar bij de stemming werd het 'amendement Heuvelmans' aangenomen.²⁴ Op 9 september 1897 werd de nieuwe wet door de Koning bekrachtigd. Deze 'wet Heuvelmans' is de eerste wet waarin de eentaligheid van Vlaanderen voor een rechtsdomein wordt vastgelegd.

Voor de Bom was de taalvoorziening in de nieuwe wet op de Burgerwacht niet alleen een triomf, de nieuwe wet maakte ook mogelijk dat hij in 1898 een aanvraag kon indienen tot vrijstelling de Burgerwacht onder meer door professionele onbeschikbaarheid. Onder meer door zijn zondagsdiensten bij de stedelijke bibliotheek, werd De Bom op 8 maart 1898 voorgoed door de Bestendige Deputatie van Antwerpen vrijgesteld van de Burgerwacht.

²² N. de Mûelenaere, *Belgen, zijt gij ten strijde gereed?: Militarisering in een neutrale natie, 1890-1914*, Leuven, 2019.

²³ P. Fredericq, *Schets eener geschiedenis der Vlaamsche beweging*, Gent, 1906-1909, pp. 154-155.

²⁴ L. Dosfel, *De Belgische wetten op het gebruik van het Nederlandsch voor het volk toegelicht*, Brussel, 1910, pp. 178-181

EPILOOG

Met de vernederlandsing van de Burgerwacht op het terrein liep het minder voorspoedig. In De Boms stad bleef de niet-toepassing van de wet door sommige Franstalige officieren voor wrevel en spanningen zorgen. Dit leidde bij momenten tot blokkades in de Antwerpse gemeenteraad, zoals tijdens de stemming van het budget voor de Burgerwacht van 1907 tot 1909.²⁵

De spanningen over het niet-toepassen van de 'Wet Heuvelmans' kwamen in Antwerpen tot een uitbarsting toen Koning Leopold II op 13 juni 1909 een bezoek bracht aan de stad en majoor Albrecht de burgerwacht, die de vorst uitgeleide deed, het bevel toeriep: "*rompez les rangs*". De toekijkende student Jozef Grote repliceerde luidkeels: "*beveel in het Vlaams!*". In een Franse koleire vloog de majoor op de jongeman af en doorkliefde met zijn sabel de bovenzijde van diens strohoed, zonder evenwel de jongeman te raken. Dat incident

^ Beschadigde strooien hoed van Jozef Grote, 1909.
[ADV, VVO 994]

— 25 *La Chronique*, 15 december 1908.

zou de volgende weken aanleiding geven tot opstootjes, meetings en maandenlang aanslepende juridische processen tegen 'Majoor Kopaf'. De Bom zou in de *Nieuwe Rotterdamse Courant* een reeks wijden aan de kwestie: 'Kleine fabel van een gardjevikken-sabel en van een flaminganten-stroochoed'.²⁶ Daarin besloot hij ironisch over de opvliedendheid en gebrek aan strategisch doorzicht van de hoge militair:

"Majoor Albrecht, gij die geen flamingant zijt, wat hebt gij - onder ons gezegd, van mens tot mens - een domme flamingantenstreek uitgehaald."

De spanningen over het taalgebruik bij de Burgerwacht zouden pas helemaal verdwijnen toen de Burgerwacht zelf verdween. Na de bezetting van de Duitsers in 1914, werden alle Burgerwachters naar huis gestuurd - anders zou de bezetter ze als 'francs-tireurs' beschouwen. Door een koninklijk besluit uit 1920 werd de instelling, die zo nauw verbonden was met de Belgische natie, definitief opgedoekt.

- ^ Karikaturale tekening van het incident tussen majoor Edward Albrecht en Jozef Grote in Antwerpen op 13 juni 1909 waarbij de majoor zijn sabel heft tegen een geknielde Jozef Grote met een papieren rol in de armen. Een kleine tekening in de linkerbovenhoek toont de majoor die klaarstaat om een man met het hoofd op een kapblok te onthoofden. [ADV.N, VPR 1512]

— 26 *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 15, 16, 17, 18, 23 en 28 juni 1909.